

ANDRÁS ISTVÁN

Babeş–Bolyai Tudományegyetem
Római Katolikus Teológiai Kar
Pasztorálteológiai Intézet
Gyulafehérvár, Románia
istvan.andras@ubbcluj.ro

Posztmodern teológia? avagy A like esélye

Riassunto: guardando la nostra epoca sorgono in noi domande: „dove andiamo così” o „che fine avrà l’uomo”. L’articolo seguente porta davanti ai nostri occhio una risposta speciale che si costruisce sul lavoro di Leclercq e descrive l’uomo postmoderno come virtuale, senza gran affetto verso la teologia ma capace di creare qualcosa di nuovo. Seguendo l’itinerario di Leclercq possiamo osservare come dalla teologia monastica attraverso la scolastica con le scoperte del mondo moderno si arriva al postmoderno dove diventerà una da migliaia. Questo mondo prepara la via per qualcosa di nuovo in cui precisamente sarà presente anche Dio.

Parole chiave: monastica, scolastica, epoca moderna, postmoderno, pensiero debole, società, tempo, immortalità, virtualità, Vattimo, Severino, Salmann, Safranski.

Rüdiger Safranski német filozófus, a keresztény világ évezre-deit vizsgálva, meg van győződve arról, hogy az első keresztény évezred emberének egyesülnie kellett az Istennel ahhoz, hogy áthajózzon az élet vizén; a második évezredben viszont az ember önmaga mércéjévé válik: az embernek meg kellett találnia

önmagát ahhoz, hogy áthajózhasson az élet tengerén.¹ Ezek után talán jogosan tehetjük fel a kérdést, hogy akkor milyen kellene legyen a harmadik évezred embere? Egyesek azt mondják, hogy misztikus (vagy inkább „kuss”), mások azt mondják, hogy a harmadik évezred embere inkább a technika embere kell legyen, melynek segítségével le fog győzni minden betegséget, teljesen uralni fogja a földet, sőt a naprendszert is. És ebbe a nagy tervbe becsúszik egy járvány: a Covid-19 vírus által okozott pandémia, és minden felborul. Az ember hirtelen mégsem képes mindent legyőzni... vagy idővel mégis?!

Az idő emberi létezésünk alapfeltételei közé számít, mert önző módon ezzel adunk értéket az embernek (azaz hogy mennyi idő alatt mit tud végrehajtani). Szeretnénk legyőzni az időt, de akkor mivel kategorizálnánk be egymást? Ki kellene találni valami új kategóriát, új standardot. Az idő állandóan gúzsba köt és keretek közé szorít. Az idő képes mosolyogva elválni terveinket, életünket, de képes gyógyítani is. Itt van állandóan velünk, és megértése az elfogadásán múlik; annak az elfogadásán, hogy uralma van fölöttünk, és fölöttünk is eljár. Az idő kétségtelenül a legfontosabb és legprecízebb mértékegységünk (ránk erőltetett mértékegység), amit örömmel használunk is, segítünk neki, és így azt hisszük, hogy hatalmunk van felette. Ezt tesszük, amikor bekategorizáljuk az emberi történelmet és az emberi kultúrát, s ennek alapján beszélünk különböző korokról: ókor, középkor, modern kor vagy posztmodern kor. Az időben megnyilvánuló emberi szellem mindig ötletes, és állandóan, tudatosan vagy öntudatlanul, az idő ellen küzd.² Ezt akarja legyőzni és ezt fejezi ki

¹ Vö. SAFRANSKI, R., *Das Böse oder das Drama der Freiheit*, München-Wien 1997, 18.

² Így van ez az egyén személyes, privát életében is, amelyet DIÓSI, D. (*Egyház és posztmodern. Korunk vallásossága és esztétizáló hajlama*, Budapest-Kolozsvár 2012, 114–115) a következőképpen szemléltet: „Manapság az én

a népmeséktől a kutatás és a technika csúcsáig: az élet vizét kereső szegény vándorlegénytől a jobbá, kényelmesebbé és tökéletesebbé alakított világon keresztül. Az ember örökké élni akar, fáj az elmúlás gondolata, amit az idő okoz, és a bizonytalan nemlét, akár halál utáni lét lehetősége vagy hiánya is félelemmel tölti el. Örök élet, idő feletti uralom – ki képes erre? Csak az Isten vagy az istenek. Így, ha az ember le akarja győzni az időt, abban az is benne van, hogy Isten akar lenni, Istent akarja legyőzni. De miért vágyik erre? Talán mert már volt Isten. Az emberi öntudatra ébredés kezdetén már ott találjuk azt a vágyat, hogy Isten legyen, és azóta ez csak fokozódott és nagyobb méreteket öltött.³ Vajon ez már teológia?

Visszatérve az említett német gondolkodóhoz és a korszakok meghatározásához, érdekes megállapítást fedezünk fel. Safranski, a mai korszakot vizsgálva, azon a véleményen van, hogy amiként az Isten megteremtette az embert, aki fellázadt ellene, ugyanúgy az ember a technika segítségével létrehoz egy új világot, amely

három életkorra osztódik: a születési bizonyítványban konstatálható reális kor, az érzett kor, valamint a kettő között valahol meghúzódó „önprodukált kor”, vagyis az a kor, amelyet az egyén különböző, külsőleg bevetett segítő faktorok révén a kettő kibékítésére elért. Ám az idő vasfogú „gravitációja” ellen még a ráncatlanításra és bőrfiatalításra bevetett – a reklám- és kozmetikaipar által egyenesen angyali kinézettel kecsegtető – *anti-aging*-termékek is legfeljebb egy többé-kevésbé sikeresen imitált fiatalságot képesek kalapjukból elővarázsolni.”

³ Az ember nem akarja észrevenni, hogy a keresztények Istene erre jó lehetőséget ad, hiszen pont ezért nyilatkoztatta ki önmagát, vagy ha úgy tesszük, ezért alkotta az embert.

szintén fel fog lázadni ellene,⁴ és talán elpusztítja az embert.⁵ Na, akkor újratervezés: milyen is lehet a harmadik évezred embere? Nyitott lesz a teológiára? Bármit mondhatunk, de azt szem előtt kell tartanunk, hogy a harmadik évezred emberét nagyon meghatározza a technika. Az, hogy lesz-e lázadás a gépek részéről vagy sem, majd kiderül, egyelőre a posztmodern ember ura a helyzetnek. Egyelőre úgy néz ki, a posztmodern ember nem képes komolyan lázadni, túl sok az érdek. A technika az emberi élet szinte minden dimenziójában jelen van és érezteti hatását. Ebben a miliőben főleg a virtuális világ jelent kihívást az ember számára, mert a virtuális világ beszippantja az embert, aki végre elveszíti időérékét, és szabadnak, Istennek képzelet magát.⁶ Na tessék teológia! A kérdés azonban marad: milyen, illetve milyen lehet a harmadik évezred emberének teológiája? A válasz egyszerű: posztmodern. A jobb megértés végett meg kell néznünk, hogy mit is jelent posztmodernnek lenni. A válasz keresésében egyetértünk Esterházy Péterrel, aki szerint a posztmodern nem a szélhámos szinonimája.⁷ Ezt úgy fogadhatjuk el a legjobban, ha megvizsgáljuk a Krisztus utáni korok tulajdonságait, és ezt összevetjük a mai helyzettel. Ebben a feladatunkban segítségünkre van J. Leclercq francia bencés, aki a 20. században megpróbálta rendszerbe foglalni az első két évezred teológiai tudását és kul-

⁴ Az embernek az Isten elleni lázadását E. Severino éppen a technikában látja. Szerinte a technika Isten halálához vezet, de ezzel nem szünteti meg az Istent, mert az Isten csak más jelleget ölt, máshol lesz elérhető. Severino szerint ez a leggyengébb formája az Istennek. Ugyanezt állítja G. Vattimo is, amikor a kiüresedett Istenről beszél, akinek az üresség esély. VATTIMO, G., *La fine della modernità*, Garzanti, Milano 2011.

⁵ Vö. SAFRANSKI, *Das Böse oder das Drama der Freiheit*, 20.

⁶ Vö. ANDRÁS, I., A virtualizálódó szubjektum (helyzetjelentés; morfondírozás) in. *Studia Theologica Transsylvaniensia*, 17/2, 325–34.

⁷ Vö. ESTERHÁZY, P., Hát, nem tudom, in *A szabadság nehéz mómora*, Magvető, Budapest 2003, 11–17, 14.

túráját, vagyis a szerzetesrendek kialakulásától a skolasztika diadaláig két nagy csoportba osztályozza a tudást és a tudáshoz való viszonyt. A francia bencés az első korszakot, melyet a szerzetesrendek és a kolostorok uraltak, és az Istennel való személyes kapcsolat volt az alapja mindennek, monasztikus tudásnak nevezte el. Ennek a módszere a lectio-meditatio volt, és biblikus, metaforikus nyelvezet jellemezte. A második korszakot, amikor az iskolák a kolostorokból a városokba költöznek, és nem csak a szerzetesek joga lesz a tudás, skolasztikus tudásnak nevezte el.⁸ Tehát a skolasztikában már nem csak a kolostor lesz a tudomány, az iskola színhelye, hanem a város (és az itt épülő iskolák), illetve a szerzetesek mellett megjelennek a világiak, akik a hittudományokkal foglalkoznak. Az elmélkedő módszert felváltja a lectio-quaestio, illetve a rideg észérvek ütköztetése, míg a liturgikus, egyházi szófordulatokkal szemben a filozofikus nyelvezet, az elvont, szárazabb, tudományosabb szavak kerülnek előtérbe.⁹ A monasztikus tudás egyik fő célja az volt, hogy a kérdező ember elérjen a misztériumhoz, belefolyjon a misztériumba, és ezáltal megtalálja és elfogadja saját létének értelmét. Ezzel szemben a skolasztikus cél a misztérium megértése volt, az ember az igazság elérésére törekedett, hogy tudja, miben hisz és mi/ki ad erőt neki az élethez. Leclercq elmélete, táblázatban összefoglalva, a következőképpen fest:

	monasztikus tudás	skolasztikus tudás
művelők	szerzetesek	szerzetesek és világiak
környezet, hely	kolostor	iskola
módszer	lectio-meditatio	lectio-quaestio

⁸ Vö. LECLERQ, J., *Cultura umanistica e desiderio di Dio. Studio sulla letteratura monastica del Medioevo*, la Feltrinelli 2002.

⁹ Természetesen a monasztikus tudás nem zárja ki a rációt éppen úgy, ahogy a skolasztikus tudás sem felejt el a hitet.

nyelvezet	biblikus-metaforikus, bölcseességi, szimbolikus	filozofikus-fogalmi, tudományos, elvont
	bölcseesség	tudomány
	szereket	értelem
teológia	lelkizőbb, szimbolikus	hideg, szisztematikus
célja	misztérium elérése	az igazság elérése, a misztérium megértése

Az elején említett Safranski nézete szerint a második évezred emberének önmagát kell megtalálnia, gyakorlatilag a modern korról kezdődik. Láttuk Leclercq zseniális konklúzióit, de annak is tudatában kell lennünk, hogy ezek a modern korról nagy változáson mennek át, melyek érintik a teológiát is. A változások alaphangulatát a kételkedés és a szabadság utáni vágy¹⁰ motíválja, melyért a modern ember képes mindent feláldozni. Hegel, amikor a modern kort elemzi, megállapítja, hogy a szabadság a modern korszak lényege,¹¹ de azt is tudjuk, hogy a tudományok fejlődése ebben igen nagy szerepet játszott.¹² Az ember ekkor kezdi elhinni, hogy képes mindent legyőzni, képes uralni a földet és az eget. Most kezdődik el az a folyamat, amikor az *Égben lakó* helyére tör, és ez egészen addig tart, míg meg nem öli és helyébe nem teszi magát. A modern korról minden megváltozik: a földrajzi tér (pl. Amerika felfedezése), a nyelvezet, a nyelv¹³ (megjelennek a nemzeti nyelvek), felgyorsulnak a természettu-

¹⁰ Vö. BUTTERFIELD, H., *Le origini della scienza moderna*, Il Mulino, Bologna 1963, IX.

¹¹ Vö. HEGEL, G.W., *Lezioni sulla filosofia della storia*, a cura di G. Bonaccina e L. Sichivollo, Laterza, Roma–Bari 2012, 146.

¹² Spaemann szerint a tudomány a modern kor *signum centraléja*. Vö. SPAEMANN, R., *Philosophische Essays. Erweiterte Ausgabe*, Reclam, Stuttgart 1994, 3–18.

¹³ Vö. CARTESIO, *Discorso sul metodo, Opere filosofiche, Vol I.*, trad. E. Garin, G. Galli, M. Garin, Laterza, Roma–Bari 1986, 341.

dományok, az Istentől az ember felé fordul az érdeklődés. Lényegében a modern kor¹⁴ a tudományos¹⁵ felfedezések következtében születik,¹⁶ ahol főleg a matematika játszik kulcsszerepet.¹⁷ Ezt az elképzelést egészíti ki az olasz Galeazzi, aki szerint a modern fogalma nemcsak egy technikai, tudományos előrelépés, hanem a gondolkodásmód forradalma.¹⁸ Ezek alapján azt mondhatjuk,

¹⁴ Az olasz Del Noce a modern szó etimológiáját kutatva megállapítja, hogy a modern szó a latin *hodierna* szóból származik, és kezdetben nem volt semmiféle filozófiai jelentése, pusztán kronológiai tartalma van (vö. DEL NOCE, *L'idea di modernità in Modernità. Storia e valore di un'idea*, a cura di E. Berti, Morcelliana, Brescia 1982, 26.). A 10. század vége felé a fogalom bekerült a filozófia berkeibe, ahol különböző jelentéseket hordozott, mint *nyitás, lélek szabadsága, a kölcsönös szeretet* – állítja Patella (vö. PATELLA, G., *Sul postmoderno. Per un postmodernismo della resistenza*, Studium, Roma 1990, 7.). Arisztotelész újrafelfedezése világossá tette a középkor embere előtt, hogy milyen gazdag öröksége van. És ezzel szemben kezdte magát mainak, modernnek nevezni. (Vö. ORSCUCCI, *La ripresa del «naturalismo» ottocentesco in alcune discussioni contemporanee*, in *Natura senza fine. Il naturalismo moderno e le sue forme*, a cura di P. Costa, F. Micheli, EDB, Bologna 2006, 73–83.). Ez az út gyakorlatilag megkezdte a teológia és filozófia szétválását, ami a modern kor egyik legjellemzőbb tulajdonsága lesz, és gyakorlatilag ez készíti elő a reáltudományok előretörését (vö. VITTO, P., *Il pensiero moderno secondo J. Maritain*, Città Nuova, Roma 2011, 79–85.).

¹⁵ Vö. GELLNER, E., *Pensiero selvaggio, pensiero moderno* in *Simbolo e teoria nell'antropologia religiosa* a cura di A. Simonica e F. Dei, Argo, Lecce 1998, 220–221.

¹⁶ Vö. SCHAEFFLER, R., *Die Kopernikanische Wendung – mehr als ein bloße Metapher* in *L'uomo moderno e la chiesa, atti del Congresso 16-19 novembre 2011*, ed. P. Gilbert, Gregorian & Biblical Press, Roma 2012, 365–388.

¹⁷ Vö. FERRO, C., *Galilei e Cartesio* in *Nel terzo centenario della morte di Galileo Galilei, Saggi e conferenze*, Società Editrice «Vita e Pensiero», Milano MCMXLII-XX, 327–350.

¹⁸ Vö. GALEAZZI, U., *Kant nella dialettica dell'illuminismo. Per una critica dello scientismo moderno* in *Modernità. Storia e valore di un'idea*, a cura di E. Berti, Morcelliana, Brescia 1982, 66.

hogy a modern kor történelmi-kulturális változást hoz, amelynek a lényege a szabadságban rejlik.

A modern kor kezdetét a filozófiában is nagyon könnyen meg tudjuk határozni, mert Descartes munkásságához kötődik.¹⁹ Az ő új kritikai módszere, mely mindent megkérdőjelez (csak önmaga létében nem tud kételkedni, na meg Isten létében: az velünk született fogalom; még nem érett meg az idő az Istenben való kételkedésre, de elkezd az *Isten-ölést*) az alapja a modern kornak. (Gyakorlatilag egy folyamat indul el, amely majd Nietzsche munkásságával érdekes irányt vesz, és Heidegger gondolatvilágával a posztmodernbe torkollik.²⁰) Maritain francia filozófus úgy fogja fel Descartes módszereit, mint egy tévedhetetlen és könnyű utat az igazság elérésére.²¹ Ezzel a meglátással a modern ember ugyan egyet tud érteni, de nem veszi észre, hogy ez az út a káoszba vezet. Ezzel Descartes új alapokra helyezi az alanyt, aki kételkedésével²² elindul önmegvalósító útján.

A változások minden téren érezhetőek, így a teológia területén is. Itt a szerzetesek mellett egyre erősebb a világiak jelenléte, sőt lassan háttérbe is szorítják a szerzeteseket. Az egyetemek mellett sokasodik a műhelyek száma, ahol egyre több kísérletet tudnak végrehajtani; a matematika a tudományok alapjává válik. (Leibniz egy matematikai nyelvet is ki akar dolgozni, mellyel képes volna megszüntetni a háborúkat). A teológia alól mintha kifogyna a talaj, ezért mindenkiben ellenséget lát, aki valamit

¹⁹ Descartes új módszerét az 1637-ben megjelenő *Discours de la Méthode* című művében dolgozza ki.

²⁰ Vö. O. FRANCESCHELLI, *Introduzione* in K. LÖWITH, *Dio, uomo e mondo nella metafisica di Cartesio e Nietzsche*, a cura di O. Franceschelli, Donzelli Editore, Roma 2000, VII-XXXVIII.

²¹ Vö. MARITAIN, J., *Arte e scolastica*, a cura di A. Pavan, Morcelliana, Brescia 1980, 39.

²² Tudjuk, hogy Descartes számára a kételkedés gondolkodást jelent.

másképpen lát. Valljuk be, sokszor nem alaptalanul, mert túl régen van uralmon, így megszokta, hogy igaza van, és hogy más mindig mindent rosszul lát és tesz.²³ A teológusok közül sokan próbálkoznak egy „normális skolasztikával”, de törekvésüknek nem volt átütő ereje. A felfokozott tudomány iránti vágy az új felfedezések fontosságára hívja fel a figyelmet, aminek a teológiában is helye kell hogy legyen. Leclercq táblázatát kiegészítve az alábbiakban láthatjuk a változásokat.

	monasztikus tudás	skolasztikus tudás	szárnyaló tudás (modern kor)
művelők	szereztesek	szereztesek és világiak	tudósok (világiak és szerzetesek)
környezet, hely	kolostor	iskola	egyetem (műhelyek)
módszer	lectio-meditatio	lectio-quaestio	kísérlet
nyelvezet	biblikus-metaforikus, bölcsességi, szimbolikus	filozofikus, tudományos, elvont	tudományos, elvont, matematikai
	bölcsesség	tudomány	matematika
	szeretet	értelem	haladás
teológia	lelkizőbb, szimbolikus	hideg, szisztematikus	a skolasztika élesztgetése (életben tartása)
célja	misztérium elérése	az igazság elérése, a misztérium megértése	új felfedezések bedolgozása

²³ A teológiára is érvényes az, amit Drósi, D. (*Egyházam a posztmodernben. A dialógus-„kényszer” ideje*, Budapest 2014, 44.) az egyházzól állít, hogy az „poszmonopolikus szindrómában” szenved.

A modern kor lendületében elindult változások nem teljesültek be mind,²⁴ vagy váratlan gyümölcsöket eredményeztek.²⁵ Ezek a gyümölcsök, ha finomak, ha nem, fogyaszthatóak, és teljesen meghatározzák posztmodern korunk teológiáját és a harmadik évezred emberét. Elég korunkat összevetni a modern korral, és mindjárt láthatjuk azokat a gyümölcsöket, melyek a mai ember táplálékai.²⁶ Ennek bemutatására szintén a Leclercq-táblázatot hívjuk segítségül. Elsőként a szemünkbe ötlő gyümölcs a káosz,²⁷ korunk nagy *vívmánya*, mely a modern kor hozta nagy szabadságvágy és fejlődéssiker eredményeként jelent meg. Minden összekeveredett,²⁸ ami világos és egyszerű, az nem kell, mert miért is kellene, ha lehet bonyolítani és a zavarosban halászni. A rend hatalmas, a káosz erő, és mivel nem direkte kötelez, szeretjük a káoszt. (Könnyebb a rosszat tenni, mint a jót.) A teológiában is érződik a káosz hatása. Például nem jó a régi dogmatika, mert túl rendszeres, valami összevissza és könnyen érthető kell. Ez a káosz, bár nagyban áthatja a társadalmat, mégsem cél nélküli és érthetetlen, hanem lényegében esély²⁹ mindenkinek, de főleg a teológiának.³⁰ A káosz következtében létrejön a kisebbségek tár-

²⁴ Vö. HABERMAS, J., *Il discorso filosofico della modernità*, trad. E. Agazzi, Laterza, Bari 1987.

²⁵ Erről lásd: ANDRÁS, I., Naplemente? (A modern kor metamorfóza vagyis a posztmodern) in. *Studia Theologica Transsylvaniensia*, 17/1 (2014/1), 7–22.

²⁶ Érdekes, hogy az olasz gondolkodó Vattimo, Nietzsche és Heideggerre építve ezeket a gyümölcsöket, hegeknek nevezi. Vö. VATTIMO, G., *La società trasparente*, Garzanti, Milano 2007.

²⁷ Vö. VATTIMO, G., *La fine della modernità*, 39–55.

²⁸ Lásd a genderelméletet.

²⁹ Vö. VATTIMO, G., *La fine della modernità*, Garzanti, Milano 2011.

³⁰ A teológia esélyeiről lásd. BODOR, A., *A ma és a holnap teológiai képzése. A teológiai karok helye és szerepe napjainkban* in. *Studia Theologica Transsylvaniensia*, 22/1 (2019/1), 7–31.

sadalma,³¹ amikor minden élő létező kisebbség, és azért küzd, hogy az ő kisebbsége legyen a legnagyobb, a legbefolyásosabb, és esetleg bosszút álljon a többi törekvő kisebbségen. A teológia is kisebbség lesz, *csak egy a tudományok közül* – ha ezt felismeri és elfogadja, akkor él az eséllyel.

A modern kor hajnalán Descartes nagy kételkedése közepette megállapítja, hogy mindenben kételkedni kell, de Isten létében nem lehet kételkedni, mert az velünk született fogalom. Ahogy telik az idő, az ember bátorságot vesz, és néhány évszázad múlva Nietzsche észreveszi, hogy Isten halott,³² és ennek az Istennek a halála árnyékként nehezedik rá társadalmunkra. Érdekes viszont, hogy az embernek megmarad a természetfeletti iránti vágya, csak a kifejezőmódja, a keresés helye változik meg. A transzcendens mindenkinek kell, mert reményt ad, mert a horizontális csak ideig-óráig boldogít, míg a vertikális örökre a csúcsra juttathat, Istenné teheti az embert. Nem tagadhatjuk, hogy ebben a kapcsolatban van némi függőség, de ott van benne az esély is.

A modern kor megkérdőjelezett mindent, ami régi, ezért mindent kritika alá vetett, mindent, ami régi, újra megvizsgált. Újra és újra kivette a kosárból az almákat, majd visszatette, gondolva, hogy most már tudja, mit tartalmaz a kosár, de közben a szerves szervetlenné vált, és ezt vizsgálni már nem volt kedve. A kritika másik következménye a tekintély lerombolása lett, ahol célpont volt a metafizika vagy az egyház. Szintén a modern kor gyümölcse a nagy elbeszélések vége,³³ és a teológia lényegében a

³¹ Vö. SALMANN, E., *Passi e passaggi nel cristianesimo. Piccola mistagogia verso il mondo della fede*, Cittadella Editrice, Assisi 2011.

³² Vö. NIETZSCHE, F. W., *A vidám tudomány "La gaya scienza"*, Ford. Óvári Cs., Attraktor, Máriabesenyő 2018, 125 af.

³³ Vö. LYOTARD, J-F., *La condizione postmoderna*, trad. C. Formenti, Feltrinelli, Milano 2010, 9-16.

nagy elbeszélés értelmezése. Minden, ami erős, ami nagy, szét-esik, és csak a gyenge marad, jegyzi meg Vattimo.³⁴ A szétesés fenyegeti a nyelvet is, amely egyre romlik és főleg a technika következtében szűkül. Ma már nem dicsőség szépen kifejezni magunkat, elég egy-két rövidítés, mindenki tudja a jelentését. A tradíció sem kivétel a szétesés alól. Már nem fontos a múlt, az, hogy ki honnan jött, mert mindenki egyenlő és egyenlően szabad (egy darabig – mondaná a Szomszédnéni Produkciós Iroda), mert erről gondoskodni próbál a globalizált világ. Nem kell a régi, nem csak azért, mert nem érték, hanem mert nem értjük. Nem értjük a szabályosságot, az élet folyását, az elmúlást.

A tudomány fejlődésének legnagyobb gyümölcse talán a virtuális világ, ahol az ember új identitást kaphat. Ebben a világban a test fölöslegessé válik, s máris könnyebb az átmenet a földi (testi) létből az égi (lelki) létbe. A virtuális világgal megnő az ember függőségeinek lehetősége, és ez jó, mert irányítani lehet. De itt is helye van a teológiának.

Ezek után nézzük meg, hogy az ilyen gyümölcsöket fogyasztva milyenné alakult a posztmodern ember, és milyen a viszonya a teológiai tudáshoz, ami meghatározza kultúráját, és ami, mint láhattuk, a monasztikus tudástól kezdve állandóan fejlődik. Leclercq elméletét szem előtt tartva azt mondhatjuk, hogy a posztmodern korban, a modern korhoz képest (a monasztikus és a skolasztikus korról nem is beszélve) a teológiai tudáshoz való viszony is megváltozik. Az első, amit észrevehetünk, hogy nagy szakadék tátong a tudósok és a féltudósok között. Ez régen is megvolt, csak régen a nem tudós tudta, hol a helye. Ma mindenki azt hiszi, hogy műveli a tudományokat, érti a teológiát, pedig a valóságban félművelt böfögéseiktől visszhangzik a tudományos tér. Ennek kifejezésére jó eszköz az internet, mert azt az

³⁴ Vö. VATTIMO, G., *La fine della modernità*, 34-37.

egész világ látja, mégis ott jól meg lehet bújni, és senki nem tud lekavarni egy nagy pofont (igaz, hogy nem is szabad). A virtuális világ segítségével bárhol lehet művelni a teológiát, így a kolostortól az iskolákon keresztül a posztmodern korban elérkezünk a *bárhovához* (könyvtárban, pincében, otthon; láthattuk ezt a pandémia ideje alatt). Bárhol! És ebben benne van a bárhogy is. Mindenki nagy szakértelemmel dolgozza ki és próbálja értékesíteni saját módszerét. Sokan azt mondják, hogy ez az egész a szét-eső nyelv segítségével történik, és célja a személyes előrehaladás, de az is lehet, hogy csak az élet velejárója, a fejlődés normális folyamata. Ezt látva, aggódva kérdezhetjük, hogy mi történik a teológiával, amely a kolostorok tudománya, az iskolák tantárgya, a természettudományok ellensége volt? Mostanra összebékélés látszik: sok pápa és tudós fáradozott ezen a modern kortól mostanig. Mégis napjainkban úgy látszik, mintha ez az összebékélés csak azért lenne lehetséges, mert a teológia már nem ellenfél és már nem *rúg* labdába. A teológia már nem érdekel senkit. Esetleg meghallgatják, bólogatnak, de csak ha baj van, akkor kell. Mintha kicsúszott volna a lába alól a föld. Akad néhány álmodozó, akiket megcsap a nosztalgia szele, és elkezdenek Istenről modern elméleteket gyártani. Csakhogy már a posztmodernben vagyunk. Ezt gyakran elfelejti a teológia, és így tegnapi emberek adnak tegnapelőtti válaszokat mai embereknek. „A teológiai diskurzusból hiányzik az eredetiség, a kreativitás, „inkább naftalinzagú retro-tüneteménység, a múlt szemantikai és stiláris önplagizálásaként hat”.³⁵ Kellene a juhszag. Ez lehetne a cél? Mostanig a teológia célja az igazsághoz való eljutás, annak megértése volt, míg napjainkban nagyon gyakran az élvezet, a hatalom elérése a cél. Így kialakult egy tudás-illúzió, ami csak látszólag tudás, valójában csak hasszöveg, kábítás és hódítás.

³⁵ DIÓSI, *Egyházam a posztmodernben*, 54.

Táblázatba foglalva a fentiek a következőképpen láthatóak:

	monasztikus tudás	skolasztikus tudás	szárnyaló tudás (modern kor)	? (posztmodern kor)
művelők	Szerzetesek	szerzetesek és világiak	tudósok (világiak és szerzetesek)	mindenki
környezet, hely	kolostor	iskola	egyetem (műhelyek)	bárhol
módszer	lectio-meditatio	lectio-quaestio	kísérlet	egyéni (vagy semmi)
nyelvezet	biblikus-metaforikus, bölcsességi, szimbolikus	filozofikus, tudományos, elvont	tudományos, elvont (világi, matematikai)	leegyszerűsített, szótöredékek, töredékek
	bölcsesség	tudomány	matematika	ki hogy éri
	szertetet	értelem	haladás	érdek
teológiai rendszer	lelkizőbb, szimbolikus	hideg, szisztematikus	a skolasztika élesztgetése (életben tartása)	senkit sem érdekel, csak ha baj van
célja	misztérium elérése	az igazság elérése, a misztérium megértése	új felfedezések elérése	eljutni a „játék” csúcsára

A Leclercq táblázatára felépített elmélet minden részét külön ki lehetne emelni, de most csak a teológiai módszert mutatjuk be. A módszer a virtualitásnak köszönhetően megváltozott. A személy csak ül a gép előtt, kapcsolgatja a tévécsatornákat, like-ol, és ha érdeke van, akkor feltöltődik.

kolostor	városi iskola	modern	posztmodern, virtuális
lectio	lectio	lectio	görgetés (gép előtt ülve az egeret görgetni), s közben odabököni
meditatio	quaestiones	kísérlet	posztmodern semmittevés; megerősödés a hülyeségben
oratio	disputatio	disputatio	nem érdekel, de azért like
contemplatio	sentenza	eredmény	igazam volt, like nekem

Akkor milyen a harmadik évezred emberének teológiája? Posztmodern, ami a virtuális világba menekül, és aminek a like a fontos.³⁶ De ez nem a vég, csupán esély valami újra, egy átmenet valami nagyobb felé, melyet a posztmodern a modernnel, a skolasztikával és a monasztikával együtt előkészített, és melyben helye lesz a „társadalmunkból kilakoltatott, illetve exkultúrált”³⁷ Istennek is.

Lehet, valamikor az ember ráébred arra, hogy a virtuális látszatlét, „hibrid, narcisztikus művilág[a] legfeljebb csak az öt eddig ajnározó és a Hóféhérkéről álmódzó plasztikszagú kerti törpéknek jelenthet otthont”, s „Istent kereső le- és megfáradt lelke harsogó ordítás[ára] lesz figyelmes?”³⁸

Lehet, hogy a posztmodernben fogja Isten „megúszni” oly biztosan prognosztizált halálát?³⁹

³⁶ Vö. DIÓSI, D., *A posztmodern Don Quijote gebe paripájának Virtual Reality Show-ja avagy A virtuális valóság szélmalomharca az ember beteljesüléséért* in: *Studia Theologica Transsylvaniensia* 21 (2018), 205–220, 212–213.

³⁷ DIÓSI, *Egyházam a posztmodernben*, 26–27.

³⁸ DIÓSI, *A posztmodern Don Quijote*, 218–219.

³⁹ Vö. DIÓSI, D., „*A te arcodat keresem, Uram*” (Zsolt 27,8). *Puzzle-darabok posztmodern korunk istenkeresőiről/-nek*, Budapest 2018, 26.

Lehet, hogy a posztmodern hozza el a teológia igazi interdisz-
ciplináris jellegét?⁴⁰

Lehet, hogy pont a posztmodern lesz az a kor, mely kiszaba-
dítja a templomba „bekvártélyozott”⁴¹ és teológiai ideológiákkal
„tabernálulumba” zárt Istent⁴²?

Lehet...?

Lehet...?

Lehet...?

Lehet, hogy ezeknek a kérdéseknek valamelyike (egy része
vagy mindegyike) válassza „tornázza fel magát”. De az is lehet
– s miért ne lehetne? –, hogy egy egészen más kérdés van úton
felénk a posztmodern „szülőcsatornában”.

⁴⁰ Vö. BODOR, A., *A ma és a holnap teológiai képzése*, 16–20.

⁴¹ DIÓSI, Puzzle-darabok, 77–79;

⁴² DIÓSI, D., *Az egyszerű alma. „Mese” a posztmodern kor kellős közepéből*
in: *Vigilia* 80 (2015), 93–98, 95.